

Мирон Іванович БОРЕЦЬКИЙ,
кандидат філологічних наук, доцент, завідувач
кафедри світової літератури Дрогобицького
державного педагогічного університету ім. Івана Франка;
Ніна Петрівна ОНИЩАК,
вчителька української мови і літератури
Дрогобицької гімназії

БІБЛІЯ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВСЕСВІТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

Дослідники творчості Ліни Костенко називають серед констант її індивідуального стилю й органічну вписаність її образної системи в широкий культурний контекст світового рівня [3,51], особливе багатство та різноманітність її культурологічного всесвіту. Вагоме місце у ньому посідають біблійні образи та мотиви, вписуючи поетичний світ Ліни Костенко, зафарбований яскравим українським колоритом, у біблійний космос, еднаючи його з християнськими етичними вартостями, надбаннями християнської цивілізації.

Біблійні образи, мотиви, сюжети і теми допомагають поетесі філософськи осмислювати сучасність, її етичні цінності, розв'язувати її гострі проблеми, роздумувати про людину, таємниці її душі та серця, поетично моделювати реальність.

Дуже вирізняється з-поміж віршів на біблійні сюжети поезія „Перш, ніж півень запіє...“ Її ліричний герой – “Петро – не Юда“. Любов Петра до Учителя дуже велика, він за ним щиро й гірко „в своєму серці плакав і скорбів“, він відданий його „святому ученню“. Та все ж він не рівня Ісусові, Петрові забракло мужності, він не здатен на самопожертву і тому „сидів, як раб серед рабів“, та тричі відрікався від Учителя,

Бо ж розіпнуть. І хто ж тоді нестиме
святе учення у майбутні дні? [2, 367]

За крихту тепла, за зігріті долоні, за віддання переваги земним, матеріальним благам, за порятунок ціною відречення мусить прийти відплата. І поетеса, закінчуючи вірш, філософськи підсумовує:

Ну, Петре, як? Зігрів свої долоні?

Урятувався? Догоряє хмиз...

Тебе розіпнуть десь аж при Нероні.

Зате інакше: головою вниз [2, 367].

Дещо відходячи від життєпису Петра, який сам обрав собі кару, відмінну від Христової – розп'яття головою вниз, Ліна Костенко трактує її як покарання за відречення, слабкість, рабську поведінку Петра, його прив'язаність до земного, матеріального.

Дуже талановитий вірш „Брейгель. Шлях на Голгофу“, навіяний Ліні Костенко картиною нідерландського художника, дає трансформовану творчою уявою поетеси яскраву картину страждань Ісуса Христа на Страсній дорозі. Вражає глибока людяність вірша. Поетеса змальовує страждання Марії Магдалини, бо „не подав ніхто йому води“, Матері Божої, що благає „та допоможіть нести ж йому той хрест...“, страждання самого Ісуса як людські, як муки простої людини:

А тут вже йде, ну, добре, не Месія, –
людина просто, просто чоловік!

...А в юрмах тих малесенька людина
тягла хреста важкого на собі [2,364].

Протиставлений юрбі, збайдужілій до його горя, жадібній до видовищ, Христос трагічно самотній у своїй жертві в ім'я спасіння людей. Лиш один „знайшовся добрий чоловік: наморений, ідучи з поля Симон, що йшов додому, в протилежний бік“, і допоміг Христові. І ще один парадокс:

...заплакав лиш Варав,
розбійник, не розп'ятий на хресті.
Чи пожалів, чи вдячен був Пілату,
чи втямив, темний, раптом щось нове:
що Божий Син таки йде на страту,
а він, розбійник, – він таки живе [2,360].

Саме в такому трактуванні образу Ісуса Христа і його дороги на Голгофу полягає глибокий гуманістичний пафос вірша поетеси.

Ще один вірш сповнений неповторно індивідуального бачення Ліною Костенко біблійної історії розп'яття Ісуса Христа. На її думку, страждання розп'ятого Христа вічні, вони тривають аж до сучасності поетеси і траплялись в історії не один раз:

Ісус Христос розп'ятий був не раз.

Там, на Голгофі, це було уперше.

Умер од смерті, може, – від образ,

і за життям не пожалів, умерши.

А потім розп'яли на полотні,

у мармурі, у гіпсі і в граніті.

А потім розп'яли його в мені,

і розп'яли на цілім білім світі... [2, 366].

Ліричний герой вірша, усвідомлюючи і глибоко переживаючи весь трагізм життя та страждань Ісуса Христа, волає у розпуці:

Куди піду? Куди тепер піду?

Де на землі земля обітована?

Казарми в Гефсіманському саду,

і всі народи – як розкрита рана... [2, 366].

Образ Ісуса Христа, таким чином, вирізняється в ліриці Ліни Костенко вагомою філософською наповненістю і великою емоційною експресивністю, а самопожертва Христа вражає своєю величчю та гуманістичним пафосом. До речі, таке саме трактування образу Ісуса Христа притаманне і Євгенові Маланюкові [1,50].

Яскравим прикладом філософського увиразнення поетесою сучасності, її осмислення є її переспіви Давидових псалмів. Біблійний перший псалом стає у Ліни Костенко матеріалом для роздумів про життя. Шість віршів псалма розростаються обсягом до чотирнадцяти двовіршів, окремі його мотиви поетеса розширює досить суттєво, бо вони своєю актуальністю привертають до себе її увагу, інші ж пропускає, не тільки не розвиваючи, але й не згадуючи зовсім. Так, вірш „Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить, і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить на сидінні злоріків“ розростається у Ліни Костенко до п'яти дистихів:

Блажен той муж, воістину блажен,
Котрий не був ні блазнем, ні вужем.

Котрий вовік ні в празники, ні в будні
не піде на збіговиська облудні.

І не схибнеться на дорогу зради,
і у лукавих не спита поради.

І не змінє совість на харчі,–
душа його у Бога на плечі.

І хоч про нього скажуть: навіжений,
то не біда, – він все одно блаженний [2, 216].

Як видно із зіставлення, поетеса дуже вільно поводиться з оригіналом, акцентуючи увагу на тому, що для неї найважливіше: її ліричний герой – не блазень, не вуж, не зрадник, не лукавець, не той, хто совість міняє на харчі. Він не біблійний абстрактний муж, що уникає несправедливих і грішних злоріків. Саме тому він не просто блажен, а „блажен, воістину блажен, все одно

блаженний“ – анафора з епіфорою обрамляють композиційно і перший вірш, і всі п'ять дистихів, що переспівують перший вірш Давидового псалма.

Ліна Костенко, пропускаючи вірші 2 і 5 цього ж псалма, розвиває образи і мотиви ще трьох віршів – третього („І він буде, як дерево, над водним потоком посаджене, що родить свій плід своєчасно...“), четвертого („Не так ті безбожні, – вони як полова, що вітер її розвіває!“) та шостого („дорогу бо праведних знає Господь, а дорога безбожних загине!“). Третій вірш псалма займає у переспіві три дистихи і стає поетично конкретним та яскраво забарвленим світоглядною та поетичною самотністю української поетеси:

І між людьми не буде самотнім.
стоїтиме, як дерево над потоком.

Крилаті з нього вродяться плоди,
і з тих плодів посіються сади...

І вже йому ні слава, ні хвала
не зможе вік надборкати крила [2,216].

Біблійне „не так ті безбожні“ перетворюється у Ліни Костенко в філософські роздуми про правду і вірність їй: душі тих, хто відступається „від правди на півметра“, стають сірими, напівмертвими, безсилими і не знаючими мети „без(язикими корчами німоти“). І далі філософське кредо Ліни Костенко:

І хто всіляким ідолам і владам
ладен кадити херувимський ладан,

той хоч умре з набитим гаманцем, –
душа у нього буде горобцем.

Куди б не йшов він, на землі і далі,
дощі розмиють слід його сандалій... [2, 216-217].

І закінчує поетеса свій вірш, перефразовуючи другу частину шостого вірша псалма („дорога безбожних загине“), притаманним їй поетичній манері афоризмом, який увібрав у себе всю квінтесенцію думки та гострого розуму:

Бо так воно у Господа ведеться –
дорога нищих в землю западеться! [2, 216].

Яскравим прикладом Костенківської поетичної, філософської сконцентрованої думки, згустку розуму є її переспів Давидового псалма 16. В Книзі Псалмів – це велична і сповнена пристрасної схвильованості молитва, емоційно насичена та багатослівна – 15 віршів. Ліна Костенко зосереджує свою увагу на найголовнішому (в молитві Давид благає захисту „від заколотників проти правиці Твоєї“, від безбожних, смертельних ворогів) і розвиває цей мотив у трьох дистихах, відтворюючих гостру думку поетеси та сповнених її світоглядного колориту:

Єдиний Боже! Все обсіли хама.
Веди мене шляхетними шляхами.

І не віддай цим людям на поталу, –
вони вже іншу віру напिताли.

Одплач в мені, одплач і одболи, –
вони ж моїми друзями були! [2,217].

Переспівала Ліна Костенко і знаменитий 22-й псалом Давида – пророцтво про хресні муки Ісуса Христа та його славу у віках. В переспіві Ліни Костенко, як і в оригіналі, 32 вірші, однак поетеса не ставить собі за мету відтворити псалом близько до тексту, зберегти всі його образи і мотиви. Її переспів – дуже вільний, як і попередні. Багато віршів псалма вона опускає (вірші 4, 8 – II, 18, 20, 22-32), зосереджуючи увагу на першій половині псалма, де йдеться про страждання Ісуса. Останні 8 віршів її переспіву – це продовження молитви її ліричного героя про спасіння, що надивовиж гармоніюють із моліннями Давида і водночас несуть на собі виразний український колорит, якого їм надає хрещатий барвінок, чаша гіркого трунку, одоробло, опудало городів.

У переспіві псалма 22 Ліна Костенко застосовує притаманні їй взагалі особливості поетичного стилю – алітерацію звука „ж“, ланцюжок семантично пов'язаних між собою коротких, часто парцельованих речень, повтори, серед них – і анафору тощо. І водночас послідовно дотримується світоглядного принципу – відбирає ті біблійні образи і мотиви, які близькі її почуттям та плинові думки, поетичному ладові її власних образів та мотивів, оминаючи водночас у переспіві те з Давидового псалма, що не гармоніює з її власними почуттями і думками, не вагаючись замінювати образи і мотиви оригінальними, своїми власними. Зберігши повтор у другому вірші та підсиливши його третім „Боже!“, поетеса замість

Давидового „нащо Ти мене покинув?“ дає своє власне – яскраве і світоглядне: „Душу врятуй від грабунку!“ Тут же вона поетично увиразнює другу частину вірша („Далекі слова мого зойку від спасіння мого!“): „Далекі слова мого крику від слів мого порятунку!“

Третій вірш Давидового псалма – „Мій Боже, взиваю я вдень, – та Ти не озвешся, і кличу вночі, – і спокою немає мені!“ – перетворюється у Ліни Костенко в поетичний зойк розпуки, сповнений високої емоційної напруги, підкреслюваної алітерацією:

Боже мій, я ж Тебе кличу! Що ж Ти робиш зі мною?

Що ж Ти мій голос, Боже, мені ж повертаєш луною?

Боже, хіба ж Ти пустка? Чом же Ти одвернувся? [2,217].

Відтворюючи досить точно біблійні вірші 5 і 6 („На Тебе надіялися наші батьки, надіялися – і Ти визволив їх. До Тебе взивали вони – і спасенні були“; у Ліни Костенко: „Наші ж батьки Тебе кликали – і Ти до них відгукнувся. Ти ж їх визволив, Боже! Були вони, Боже, спасенні“), поетеса доповнює ці вірші псалма своїм яскравим і глибоко змістовним: „Були вони вільні, Боже, хоробрі були і пісенні“, перекидаючи місток до своєї сучасності.

Сьомий вірш у Давида звучить так: „А я – черв'як, а не чоловік, посміховище людське й погорда в народі“. Ліна Костенко трансформує його, виходячи із власних світоглядних засад та оцінок:

А я – ніщо. Одоробло. Опудало власних городів.

Я – посміховисько людське, бидло поміж народів [2, 217].

Поетичній своєрідності змісту відповідає художня форма дистиха – ланцюжок парцельованих речень з алітерованим звуком „о“.

Шостий дистих у Ліни Костенко починається буквально так, як вірш 12-го псалма: „Не віддаляйся від мене“. Але далі поетеса рішуче відходить від оригіналу, зберігаючи, однак, біблійний характер поетичних образів та молитовність псалма:

...дай мені грім Твоїх кроків.

Немає у мене війська, немає у мене пророків

[2, 217].

Зберігає поетеса біблійні порівняння (вірш 15) у восьмому дистиху пересніву, доповнюючи їх водночас власними мотивами:

Я ж, як вода, розлитий, душу мою загидали.

Серце, як віск, розм'якло, з нього виліплять ідолів.

У переспіві збережені також образи биків та порівняння їх пац з пащами левів (вірші 13-14 псалма) у сьомому дистиху, доповнені „кривавими пащами „лсів. Буквальні та близькі до оригіналу у Костенко „Бо пси оточили мене“, „обліг злоязикий натовп“, „протяв мені руки й ноги“, „Вже ділять мою одіж, уже й жеребкують шати“, „врятуй мою душу, одиначку, із лап собаки“ у дистихах 10-12 (порівняй вірші псалма 17, 19, 21). І знову ж – поетеса або вільно перефразовує окремі вірші псалма (вірш 16: „і прилип мій язик до мого піднебіння“, у переспіві: „язик моєї розпуки спалив моє піднебіння“), або ж додає яскраві власні образи і мотиви: „м'язи мої розв'язались, вмерло моє терпіння“ (дистих 9), „бики узяли на роги“ (дистих 11).

Як видно з аналізу, Ліна Костенко талановито відтворює атмосферу псалма, його дух і частину змісту (страждання Ісуса на хресті), зберігає „дух молитви, атмосферу сповіді перед Богом“ (5, 32) і водночас поетично трансформує його, створюючи неповторний власний переспів, що гармоніює з її сокровенними думками та почуттями, віддзеркалює її світоглядні принципи, переконання, заповітні мрії. Так переспів поетеси набуває глибокого філософського і гуманістичного змісту, сповнюється дуже людяними почуттями живої людини.

Серед віршів на біблійні сюжети вирізняються три: „Райська елегія“, „Балада про здоровий цинізм“ і „Був Ірод, і була Іродіада“. Перший з них – це яскраво зафарбована гумором та іронією, яка є взагалі „панівною інтонацією в емотивному фоні поезії Ліни Костенко“ [4, 142], весела інтерпретація біблійної історії про грихопадіння Єви й Адама, що викликає щире усмішку:

Бог трясє кулаками:

та що ж це настало за врем'я?!

Кинеш оком з небес, а запертні плоди оніно!

Єва сушить узвар, Єва робить із них варення,
засипає у бутлі, і вже шумує вино! [2, 170].

Та поетеса не просто розважає читача, весело трансформуючи серйозну біблійну історію, вона свою іронію скеровує проти болочих проблем сучасності, перетворюючи веселий жарт в гостру сатиру:

А вона йому каже:

– На те ж воно, Господи, й літо,

щоб плоди достигали. І що ж Ти створив за світ?

Ще ж немає ні людства, ні преси, ні головліта,

а цензура вже є, і є заборонений плід! [2, 170].

Гострий випад проти сучасності закінчує вірш:

Чимчикує із раю репресована Єва...

І трюхикає вслід „лоражонний в правах“

Гострою сатирою проти міщанського кредо ситого життя та меркантилізму, що втоптує в болото святі ідеали, що змушує йти на жорстоке відречення від них та на примирення зі злом, є „Балада про здоровий цинізм“, в якій поетеса дає власну інтерпретацію біблійної історії одруження Якова, який, палко кохаючи Рахіль, мусів одружитися на Лії. Балада починається своєрідним викликом:

Це ж треба мати в голові олію,

щоб після цього вірити в святе.

Хотів Рахіль – тобі підсунуть Лію.

Обняв, розчуливсь, а воно – не те [2, 191].

Поетеса „додумує“ біблійну історію, трансформуючи її, знижуючи до рівня трагедійної пародії її високі поетичні образи вдало добраною низькою, буденною лексикою:

На другий день до тестя прийде Яків:

– Я ж так любив, за що мені цей біль?–

А тесть йому: – Чого б ото я якав?

Яка різниця – Лія чи Рахіль?

– Яка різниця, о, яка різниця?!

Старезна торбо, напхана грішми!

Рахіль – це мрія, Лія – це спідниця.

І це з Рахіллю знаємо лиш ми.

.....
Ти ще дурний, скажу тобі по совісті.

У тебе вітер свище в голові.

Рахіль – це блаж, а Лія – це пасовиська.

Втім, одроби, то матимеш їх дві [2, 191-192].

Третій з цієї групи віршів – це сповнений гіркої іронії переказ євангельської історії смерті Івана Предтечі: „Був Ірод, і була Іродіада. / І Саломея, дочечка була...“

Ім'я Саломеї в Біблії не згадується, його називає у своїй історії юдейський письменник Йосиф Флавій. Образ Саломеї у Ліни Костенко – самотній, поетеса трактує її як легковажну і бездумну, „раденьку, що дурненька“, „хмільну від крові“ та нетямущу: „...І голову, в тих кучерях по плечі, / їм подала, від

крові аж хмільна. / А що була то голова Предтечі, – / то що у цьому тямилася вона?“ [2, 363].

Поетеса не розтлумачує істини, не повчає, за неї це робить її філософський, сповнений іронії талановитий і яскраво індивідуальний, оригінальний переспів біблійної історії – філософське узагальнення з гіркою іронією, а іноді й гострою сатирою.

В іронічному дусі поетеса вживає біблійні образи й у віршах, що далекі від біблійної теми. Так, у „Баладі про грім“ вона говорить про „Мікро-Содом, зашторену Гоморру“, в „Летючих катренах“ знаходимо „в очах рябіє од Пілатів“, у вірші „І дощ, і сніг, і віхола, і вітер“ – „високовольтну лінію Голгоф“, а в поезії „Я дуже тяжко Вами одболіла“ Ліна Костенко дотепно і з гумором порівнює:

Любов підкралась тихо, як Даліла,
а розум спав, довірливий Самсон [2, 278].

Гіркий біль звучить у тих віршах „Інкустацій“, де поетеса використовує біблійні образи, щоб увиразнити сучасність, віддзеркалити її за допомогою вічного:

Чому Звізда-Полин упала в наші ріки? [2, 537].

Я чую увертюру апокаліпсису [2, 538].

Втомилась я від філіалів пекла [2, 547].

Це чорний дим невидимого пекла (2, 549).

В цій п'есі диригує сам диявол. (2, 549)

Той самий чад, ті ж самі казани,
лиш інший диявол дрова підкидає. (2,550)

Є у Ліни Костенко і дуже поетичне використання біблійного матеріалу: у вірші „Любов Нансена“ ліричний герой ніжно звертається до коханої: „Моя Пісне Пісень“, а у вірші „Екзотика“ дається художнє порівняння – „Скелі голі, як Голяфи“.

Таким чином, Ліна Костенко дуже самобутньо використовує біблійні сюжети, образи, мотиви у своїй ліриці, філософськи чи іронічно й сатирично осмислюючи з їх допомогою життя, його моральні вартості та гострі проблеми, які тривожать її і які вона розглядає з власних світоглядних позицій та безкомпромісних переконань.

1. Білецький Р.І., Борецький М.І. Образи світової культури в поезії Євгена Маланюка // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1996. – №8.
2. Костенко Л.В. Вибране. – Київ, 1989.
3. Краснова Л.В. Грані поетичної майстерності Ліни Костенко // Слово і час. – 1995. – №7.
4. Краснова Л.В., Онищак Н.П. Поетика контрастів // – Дзвін. 1996. – №10-12.
5. Проць О.Є. Щоб передати драматизм сьогодення (Біблійні мотиви та міфологічні образи в поезії Ліни Костенко) // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – №7.

Мирон Борецький, Ніна Онищак. Біблія в культурологічному всесвіті Ліни Костенко. В статті йде мова про специфіку використання Ліною Костенко біблійних сюжетів, образів і мотивів, їх самобутнє осмислення поетесою. Ліна Костенко талановито вписує у свій поетичний світ біблійний космос, зафарбовуючи його виразним українським колоритом.

Культурологічний світ Біблії допомагає поетесі сповнити вірші глибоким філософським і гуманістичним змістом, людськими почуттями.

Поетеса не розтлумачує істин, не повчає, за неї це робить її філософський, іноді сповнений іронії талановитий і яскраво-індивідуальний переспів біблійних історій – філософське узагальнення з гіркою іронією, а іноді й гострою сатирою.

Мирон Борецький, Ніна Онищак. Библия в культурологическом мире Лины Костенко. В статье говорится о специфике использования Линой Костенко библейских сюжетов, образов и мотивов, их оригинальном осмыслении поэтессой. Лиана Костенко талантливо вписывает в свой поэтический мир библейский космос, окрашивая его четко украинским колоритом.

Культурологический мир Библии помогает поэтессе наполнить стихи глубоким философским и гуманистическим содержанием, человеческими чувствами.

Поэтесса не разъясняет истин, не поучает, это делает за нее ее философская, иногда исполненная иронии талантливая и ярко-индивидуальная переработка библейских историй – философское обобщение с горькой иронией, а иногда и острой сатирой.

Myron Boretsky, Nina Onyshchak. The Bible in the Culturological Universe of Lina Kostenko. The article is about the specific character of Lina Kostenko's use of the biblical topics, images and motives, their original comprehension by the poetess. Lina Kostenko ably includes biblical cosmos into her poetical world, painting it with distinct Ukrainian colouring.

The culturological world of the Bible helps the poetess to fill her poems with deep philosophical and humanistic contents, human feelings.

The poetess does not explain the truths, does not instruct. This is done by the philosophical, sometimes full of irony, talented and vividly individual rendering of biblical stories – philosophical generalisation with bitter irony and sometimes even with acute satire.